

GÖMÖRI GYÖRGY

EGY ANGLIÁBAN „BUJDOSÓ” MAGYAR PANASZA 1747-BEN

■ A Magyar Nyelvmívelő Társaság felállítása érdekében írt beadványában Aranka György arról panaszkodik, hogy a magyar nyelvet és irodalmat nem tartják számon külföldön. Oxfordból veszi erre a példát, egy magyar Erdélybe írt panaszos leveleiből. Ezek egyikében (amit Aranka szerint „egy bujdosó ifjú” intézett Londonból „tengeri varjú tollával” Haller János erdélyi kormányzóhoz és Wass Miklós grófhhoz) ez a peregrinus jelenti: „a Bodleiana híres bibliotekát megnézvén, nagy keserőséggel tapasztaltam, hogy nem csak egy magyar könyv, de még egy magyar írta könyv is benne nincsen”.¹ Ki volt ez a magyar ifjú és mennyiben volt igaz a hazafias panaszána?

Olyan magyar, aki ezidőtájt Oxfordban tanult, csak egy volt: Székelyhidi Nethlébius Mihály, akinek munkásságáról és megpróbáltatásairól Jankovics József írta talán utolsó tanulmányát.² Székelyhidiről tudjuk, hogy sok évet töltött Angliában, s bár matrikulált az oxfordi Wadham kolégium tagjaként,³ és megjelent egy műve Londonban 1744-ben,⁴ nem sikerült később állást találnia, nem szentelték lelkésszé, és valószínűleg nagy nyomorban halt meg. Tudjuk róla, hogy Teleki Sándornak írt Halléből és Utrechtből, de angliai tartózkodása idejéből nem maradt fenn tőle egyetlen levél sem. Mivel Nethlébius 1706-ben született, semmiképpen sem lehet azonos azzal a „bujdosó ifjúval”, akiről Aranka beszél, hiszen 1747-ben már túl volt élete negyvenedik évén, és jól ismerhette a legnagyobb oxfordi könyvtár gazdag anyagát.

A fent idézett bekezdés szerint a londoni levelek egyik címzettje Haller János, 1734 és 1755 között Erdély gubernátora volt. Meglehet, nem számított Angliából küldött levélre, vagyis ha támogatta is a fiatal utazót, aligha gondolta, hogy Hamburgból vagy Amszterdamból átrándul majd egy olyan országba, ahol akkoriban nem nézték jó szemmel a katolikusokat. Viszont az is lehet, hogy az Angliát látogató magyar maga nem volt katolikus, de nem a protestáns teológia tanulmányozására, hanem más okból ment Hollandiába és Londonba, ahonnan csak rövid látogatást tett Oxfordba – erre utal a „még nézve” a Bodley könyvtár katalógusát kitétel.

A Hollandiában ezidőtájt peregrináló magyarok közül Anglia-látogatásra legvalószínűbbnek Páldi Székely Istvánt tartanánk, aki a könyvnyomtatás elsajátítása végett matrikulált és tanult fizikát és kémiát Leidenben, majd időzött két alkalommal is, 1747-ben és 1751-ben Utrechben.⁵ Páldi Székelyt ugyan a kolozsvári reformátusok támogatták, de hálás lehetett Haller kormányzónak a hosszú hollandiai tartózkodás engedélyezéséért, illetve az 1725 óta a külhoni tanuláshoz kötelező útlevél kiállításáért. Korát tekintve (mivel Páldinál öt évvel fiatalabb) szóba jöhet még mint „buj-

dosó ifjú” az ugyancsak kolozsvári Incze Mihály (1723–1795), aki bár egyedül Leidenben töltött vagy négy évet, de időközben át is mehetett, egyedül vagy másokkal, egy rövid kirándulásra Angliába. Incze később kolozsvári esperes lett és gyászbeszéd-specialista, az *Egyháztörténeti Lexikon* egy tucat gyászbeszédét sorolja föl, köztük Páldi Székely István búcsúztatását, aminek a kezdősora „Világi keserves bujdosásának utánna...” (1769) volt, tehát valahol kapcsolódik az Aranka-szöveg „bujdosó ifjú”-jához.⁶ Ebben a kettős gyászbeszédben le van írva Páldi Székely hollandiai sorsa, az, hogy a könyvnyomtatás mellett hány mesterséget tanult ki tíz év alatt,⁷ utána pedig tizenöt éven át nyomdát működtetett Kolozsvárt, de nem esik szó benne Páldi Székely angliai útjáról, bár az is lehet, Incze nem tudott ilyenről. Fenti hipotézisemet egyetlen szál erősíti annyira-amennyire: Erdélyben köztudott volt, hogy Páldi Székely Tótfalusi Kis István példáját követve utazott Hollandiába – az, hogy nagy nyomdász-elődje Angliában is járt, nem volt ismert a 17. századi Erdélyben, hiszen még Pápai Páriz Ferenc sem tudta, de ha Páldi Székely hallott róla Leidenben, lehet, hogy Tótfalusit követve ő is járt rövid időre Angliában.

De mennyiben volt igaza a magyar nyelv ismeretlenségén kesergő oxfordi látogatónak? Egy biztos, hogy nem nézte meg tüzetesen a katalógust, és nem talált rá azokra a hungarikumokra, amik már a könyvtár 1620-as (!) katalógusában szerepeltek,⁸ illetve elkerülte figyelmét az a vaskos Pázmány-kötet, az *Isteni igazságra vezérlő kalauz*, amit a református lelkész Bakai Benedek hurcolt magával vándorlásai közben egészen Oxfordig, majd a félig olvasott könyvet hitvitázó módon megjegyzetelve ott hagyta a könyvtárban.⁹ De ha jobban megnézi, ráakadhatott volna olyan történeti művekre, mint Nadányi János *Florus Hungaricus*ának amszterdami latin vagy londoni angol kiadása, vagy arra a könyvre, amit Bethlen Mihály ajándékozott a könyvtárnak – nagyapjának, Bethlen Jánosnak Erdély latinul írt történetére.¹⁰ Az, hogy nem fedezte fel, hány kiadványa jelent meg Londonban a 17. század végén a „Georgius Sylvanus, Pannonius medicus” név alatt rejtőző Szilágyi György magyar klasszika-filológusnak, még bocsánatos bűn, hiszen a Sylvanus-irodalmat csak a huszadik században kezdte felfedezni és feldolgozni Jankovics József és e sorok írója.¹¹ Magyar nyelvű protestáns bibliák is voltak a könyvtárban, az egyszeri könyvtárlátogató „bujdosó ifjú” ezekre sem talált rá. Érvényes tehát rá is, amit Pápai Páriz Ferenc írt, az Angliában a 17. század végén csak pár hetet töltő Teleki Pálnak: „K(egyelme)gd Angliai experentiajat értem, de kevés időt vött Kgd az edgy Lodonumrais, Oxoniumra is kellett volna edgy holnap leg aláb”.¹² Alulírott, aki életében hónapokat töltött a Bodley könyvtárban, feltárva annak gazdag hungarikum-anyagát, Pápai Páriznak ad igazat.

■ JEGYZETEK

1. *Aranka György és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság*. Szerk. Enyedi Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1988. 146–147.

2. Jankovics József – Szörényi László: *Költészeti és életrajzi adalékok... Székelyhidi Nethlebius Mihály működéséhez*. In: Czibula Katalin et al. (szerk.): *Szín-Játék-Költészet. Tanulmányok a 80 éves Kilián István tiszteletére*. Partium-Reciti, Nagyvárad-Bp., 2019.

3. A matrikuláció időpontja 1743 május 18: *Alumni Oxoniensis, 1715–1886. Vol. IV*. Oxford, 1891, 1382.

4. Michael Nethlebius Székelyhidi: *Apophoreta Eucharistico-Votiva...* London [1744], latin képv. akrosztichon és anagramma II. György angol király tiszteletére. Nincs benne az *RMK III/XVIII. század* (Bp., 2005) kiadványban.

5. No. 1659 és 3042 sorszám alatt Bozzay Réka – Ladányi Sándor (szerk): *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*. ELTE, Bp., 2007. (*Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15*).
6. Zoványi Jenő: *Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerk. Dr. Ladányi Sándor. Ref. zsinati iroda, Bp., 1977. 276–277.
7. Incze Mihály: *Világi keserves bujdosásának...* Kvár, 1769. 16. Pándi Székely a többi közt filozófiát, fizikát és kémiát tanult Leidenben.
8. Gömöri György: *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig. Tanulmányok*. Argumentum Kiadó, Bp., 1999. 201. Ez a katalógus Janus Pannonius és Szegedi Kis István mellett számon tartja Szenci Molnár Albert 1604-ben kiadott latin–magyar szótárát is.
9. Uo. 202.
10. Erről az ajándékozásról magától Bethlen Mihálytól tudunk: *Bethlen Mihály útinaplója (1691–1695)*. Szerk. Jankovics József. Magyar Helikon, Bp., 1981. Idézi Gömöri, uo. 191 és 203.
11. Vö. Jankovics tanulmányát a *Magyar Könyvszemle* 1981/4 számában, magyar nyelvű tanulmányomat a szegedi Actá-ban (*Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Tomus XXI*. (Szeged, 1985. 11–119) és angolul az *Angol filológia tanulmányok XVIII.* kötetében (Debrecen, 1985), 35–48.
12. *Teleki Pál külföldi tanulmányútja*. Szegedi Oktatóstört. Munkaközösség, Szeged, 1984. 199.

